

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2022 • 239-252

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1189616

HRİSTİYANLIKTA KADIN İMGESİ: GÜNAHKÂR HAVVA VE BAKİRE MERYEM DÜALİZMİ

The Image of Women in Christianity: The Dualism of Sinful Eve and the Virgin Mary

Maksude KURT FİDAN

Dr., MEB, Kaşüstü Cumhuriyet Ortaokulu, Trabzon, Türkiye
Dr., Ministry of Education, Kaşüstü Cumhuriyet Secondary School, Trabzon,
Turkey

maksudekurtfidan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-6942-2269>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 15.10.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 19.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Maksude Kurt Fidan)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

HRİSTİYANLIKTAKİ KADIN İMGESİ: GÜNAHKÂR HAVVA VE BAKİRE MERYEM DÜALİZMİ

The Image of Women in Christianity: The Dualism of Sinful Eve and the Virgin Mary

Öz

Kutsal metinlerde genel olarak kadın imgesi olumsuz anlamlara gelebilecek şekilde kullanılabilir. Özellikle Hristiyanlıktaki kutsal metinlerde bu olumsuz çağrışımları içeren örnekler sıkça yer almaktadır. Bu metinlerde kadın, büyük oranda ikincil konumdadır ve çoğu kez de kötülük ve günahla vasıflandırılmıştır. İşte bu açıdan Havva figürü büyük önem arz etmektedir. Çünkü Havva ilk günahkâr ve dolayısıyla tüm kadınların bir prototipidir. Hristiyan düşüncesine göre, İsa'nın annesi Meryem, Havva'nın günahının temizlenmesinde büyük bir role sahiptir. İlk günahı işleyen nasıl bir kadınsa, o günahın insanlığı kurtaran da bir kadındır. Bu anlamda Kutsal Ruh'tan gebe kalan ve kurtarıcı İsa'yı doğuran Meryem, Hristiyan tarihi boyunca kadınlara bir ideal olarak sunulmuştur. Bu anlayışın kökeni nereye dayanmaktadır? Günahkâr Havva ve antitezi Bakire Meryem neyi sembolize etmektedir? İşte bu çalışmada Hristiyanlıkta kutsallık atfedilecek kadar değerli görülen Bakire Meryem ile insanoğlunun düşüşünden sorumlu tutulan günahkâr Havva arasına sıkıştırılan kadın imgesinin tahlil edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hristiyanlık, Yeni Ahit'te kadın, Havva, Bakire Meryem.

Abstract

In the sacred texts, the image of woman generally can be used in a way that can have negative meanings. Especially in the holy texts of Christianity, examples containing these negative connotations are frequently found. In these texts, the woman is largely subordinate and is often characterized by evil and sin. In this respect, the figure of Eve is of great importance. Because Eve is the original sinner and the prototype of all women. According to Christian thought, Mary, mother of Jesus, played a major role in cleansing Eve's sin. Just as a woman committed the original sin, it is also a woman who saves humanity from that sin. In this sense, Mary, who conceived from the Holy Spirit and gave birth to the savior Jesus, has been presented as an ideal to women throughout Christian history. Where is the origin of this understanding? What do sinful Eve and her antithesis Virgin Mary symbolize? In this study, it is aimed to analyze the image of woman compressed between the Virgin Mary, who is considered so valuable to be attributed to holiness in Christianity, and the sinful Eve, who is held responsible for the fall of mankind.

Keywords: History of Religions, Christianity, Woman in the New Testament, Eve, Virgin Mary.

GİRİŞ

Hristiyanlık, dünya tarihinde önemli yere sahip ve bugün çok sayıda mensubu bulunan bir dindir. Bu denli önemli bir dinin kadına bakış açısını ortaya koymak da aynı derecede önem arz etmektedir. Çünkü Hristiyanlıktaki kadın imgesini araştırmak, aynı zamanda bu düşüncenin oluşmasını etkileyen teolojik ve sosyo-kültürel arka planı da irdelemek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla hangi din olursa olsun onu doğduğu siyasi, sosyal ve kültürel yapılardan bağımsız değerlendirmek pek de mümkün değildir. Bu anlamda Hristiyanlığı da 1. yüzyıldaki Roma imparatorluğu ve içinden çıkmış olduğu Yahudilik ile birlikte analiz etmek gerekmektedir.

Roma döneminde kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmayan, daha çok ev işleri ile uğraşan ve toplumsal hayatta da sınırlı rollere sahip ikincil bir konumdadırlar. Bunun yanında Kitab-ı Mukaddes'e göre ilk kadın Havva, cennette Âdem'in yasak meyveyi yemesine aracılık etmiş ve böylece insanoğlunun düşüşüne sebep olmuştur. İnsanlığın yeryüzündeki sıkıntılı kaderinin sorumlusu da Âdem ve Havva çiftidir. Hristiyanlıkta 'asli günah' doktrini olarak kendisini açık eden bu telakki, Hristiyanlığın kadına bakış açısının da temelini teşkil etmektedir. Her ne kadar Yeni Ahit'te İsa'nın kadınlara karşı olan tutumunda olumsuz bir bakış açısına rastlanmasa da Pavlus'tan itibaren ilerleyen yüzyıllarda da kilise babaları, Kitab-ı Mukaddes'teki yaratılış hikâyesinden hareketle kadını erkeğe göre konumlandırmış ve kadının sosyal hayattaki statüsünü buna göre biçimlendirmişlerdir. Özellikle de Orta Çağ boyunca kadınlar, kilise tarafından büyük baskı ve zulümlere maruz kalmışlardır.

Hristiyanlıkta iki önemli kadın imgesi dikkati çekmektedir. Birincisi, itaatsizliği ve günaha meyli ile insanlığa düşüşü getiren Havva, ikincisi ise adeta Havva'nın antitezine dönüştürülen kurtarıcı İsa'yı dünyaya getiren 'Tanrı'nın annesi' sıfatına sahip Meryem'dir. Meryem, Hristiyan tarihi, edebiyatı ve sanatında saflığı ve günahsızlığı temsil eden hatta bir dönem İsa'nın önüne geçmiş, dua ve ritüellerde sıklıkla yüceltilen önemli bir figürdür. Dolayısıyla Hristiyan teolojisi içerisinde Meryem ile ilgili teori ve dogmaları ortaya koyan bir Meryem ilahiyatının (Marioloji) teşekkül etmesi tesadüf değildir. Bu bağlamda bir uçta Meryem diğer uçta da Havva imgesinden hareketle Justin ve Irenaeus gibi kilise babaları kadınları iki uçta bulunan varlıklar olarak telakki etmişlerdir. Buna göre kadınlar ya Havva'nın kızları ya da Meryem'i örnek alan saf bakireler olarak etiketlenmişlerdir.

Kilise Babalarının Meryem'i Havva'nın antitezi olarak nitelendirmesi, esasında Pavlus'un İsa'yı ikinci Âdem olarak tasvir etmesine dayanmaktadır. İşte bu çalışmada Kitab-ı Mukaddes'ten yola çıkarak Pavlus'un fikirlerinin ve daha sonrasında kilise babalarının düşüncelerinin ve Orta Çağ boyunca tebarüz eden günahkâr Havva ve Bakire Meryem anlayışının Hristiyan kadın imgesini nasıl derinden etkilediği ortaya konulmaya çalışılacaktır. Batılı Hristiyan araştırmacıların üzerinde çokça tezler ürettiği bu konu ile ilgili olarak ülkemizde yeterli çalışma bulunmamaktadır. Buradan hareketle araştırmamız hem tarihi hem de teolojik veriler etrafında muhtelif analizler yapmayı hedeflemektedir.

1. YENİ AHİT'TE KADININ TEMSİLİ

Yeni Ahit'te pek çok kadından söz edilmektedir. Ancak bu kadınlar hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Bu anlamda öne çıkan en önemli figürler, tüm kadınların atası olan Havva, İsa'nın annesi Bakire Meryem ve Mezdelli Meryem'dir. Bahsi geçen kadınların temsilleri ilerleyen yüzyıllarda Hristiyan edebiyatı ve sanatını oldukça etkilemiştir. Dolayısıyla bu kadınlar, Hristiyan kadın imgesinin öncü örnekleri haline gelmişlerdir.

Yeni Ahit'teki kadın imgesinin kökenleri esasen Kitab-ı Mukaddes'teki yaratılış hikâyelerine dayanmaktadır. İlk yaratılış hikâyesinde insan çiftinin Tanrı'nın kendi suretinde, erkek ve dişi olarak yaratıldığı anlatılır (Yaratılış, 1/27-28). İkinci yaratılış anlatısında ise Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden ona yardımcı olarak yaratıldığı, yılan kılığındaki şeytanın ayartmasıyla Âdem'in yasak meyveden yemesine sebep olarak onu günah işlemeye sevk ettiği ve dolayısıyla tüm insanlığın düşüşüne neden olduğu vurgulanmaktadır (Yaratılış, 2/18-23, 3/1-17). Bu açıdan Tekvin'de anlatılan ikinci yaratılış hikâyesi Hristiyan geleneğindeki 'asli günah' doktrinine temel teşkil etmektedir. Nitekim Yeni Ahit metinlerinde Havva'nın, Âdem'in cennetten

kovulmasına sebep olduğu belirtilmektedir. İlerleyen yüzyıllarda Tertullian ve Ambroise gibi kilise babalarının metinlerinde de 'Havva' figürü genellikle günah ve kötülükle ilişkilendirilmektedir.

Yeni Ahit'te İsa'nın annesi Meryem'in ismi, hususen Matta ve Luka İncillerinde İsa'nın doğum hikâyelerinde sıkça yer almaktadır. Zira Meryem'in oğlu İsa'yı mucizevi bir şekilde babası olmadan dünyaya getirmesi Hristiyan teoloji açısından son derece önemli bir husustur. Bu durum Hristiyan amentüsünün şekillendiği süreç içerisinde konsillere de yansımış ve 431 Efes Konsili'nde Meryem'in "theotokos" yani 'Tanrı'yı doğuran', 'Tanrı'yı taşıyan', 'Tanrı'nın annesi' olarak isimlendirilmesine karar verilmiştir.

Meryem, İsa'nın son anına kadar oğlunun yanında yer almış ve ona destek olmuştur. Öte yandan Yeni Ahit'te İsa ve annesi arasında geçen diyaloglar dikkate şayandır. Örneğin, Kana'daki düğünde İsa'nın şarapların bittiğini belirten annesine "Anne, benden ne istiyorsun" demektedir (Yuhanna 2/3-4). Yine bir gün İsa halka konuşma yaparken annesi ve üvey kardeşleri onu görmek istemiş, ancak İsa, eliyle öğrencilerini göstererek "İşte annem, işte kardeşlerim" cevabını vermiştir (Matta 12/49). Bu açıdan Yeni Ahit'te İsa ve annesi Meryem arasında geçen diyaloglarda İsa'nın annesine karşı çok da olumlu ifadeler kullanmadığı müşahede edilmektedir.¹ Öte yandan bu anlatımları İsa'nın annesine karşı olumsuz bir tavır sergilediği şeklinde yorumlamaktan ziyade, söz konusu anlatımlardan İsa'nın misyonunu her şeyin önünde tuttuğu şeklinde bir çıkarımda bulunmak daha doğru gözükmektedir.

Yeni Ahit'te İsa'nın dirilişinin ilk tanığı olarak öne çıkan Mecdelli Meryem de Hristiyan teolojisindeki en önemli kadınlardan biridir. Sinoptik incillerde Mecdelli Meryem'in ve beraberindeki kadınların İsa'nın dirilişine şahit oldukları ve bu durumu diğer havarilere aktardıklarından bahsedilmektedir. Yine Luka İncili'nde havarilerin Mecdelli Meryem'e ve beraberindekilere inanmamaları üzerine İsa'nın onları azarladığı anlatılmaktadır (Luka, 24/22-27). Burada İsa'nın dirilişinden sonra ilk olarak Mecdelli Meryem'e görünmesi önem arz etmektedir. Çünkü İsa'nın ilk planda Mecdelli Meryem'e görünmesi aynı zamanda mesajını diğer havarilere iletme için de onu görevlendirdiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Mecdelli Meryem temsilinde bir kadına böylesi önemli bir vazifenin verilmiş olması kadınların da kilise hizmetinde bulunabileceğine kanıt olarak öne sürülmektedir.²

Pavlus'un mektuplarına bakıldığında İsa'nın kabrini boş bulan kadınlardan hiç bahsedilmemesi dikkate şayandır. Markos'ta ve Yuhanna'da dirilişin ilk şahidinin Mecdelli Meryem olduğu açıkça belirtilirken Pavlus, İsa'nın dirilişinin ilk şahidinin Petrus olduğunu söylemektedir. Bu tenakuzu açıklamaya çalışan bazı araştırmacılara göre Pavlus'un böyle bir yola başvurmasının nedeni, o dönemde Yahudi şeriatında kadınların şahitliğinin kabul edilmemesidir.³

İlk dönem kilise babaları Mecdelli Meryem'i oldukça olumlu bir şekilde tasvir etmektedirler. Örneğin, 3. yüzyıl kilise babalarından Hippolytus, Meryem'i "Apostolorum Apostola" yani "havariler havarisi" olarak nitelendirmiştir. Özellikle 4. yüzyıldan sonra Meryem imgesine yüklenen anlamlar büyük bir değişime uğramıştır. Bu değişimin temelinde Papa I. Gregorius'un kendi döneminde, Kutsal Kitap'taki Meryemleri aynı kişi olarak tanımlaması ve aynı zamanda Mecdelli Meryem'i İnciller'de adı geçmeyen günahkâr kadın olarak ilan etmesi olduğu düşünülmektedir. İlerleyen yüzyıllarda ise İnciller'de geçen tüm isimsiz günahkâr kadınlar yine Mecdelli Meryem ile ilişkilendirilecektir.⁴ Dolayısıyla Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında "havarilerin havarisi" ve ilahi öğretilerin açıklayıcısı olarak tasvir edilen Mecdelli Meryem, ilerleyen dönemlerde günahkâr ve tövbe kâr bir kadın olarak nitelendirilmiştir. Yeni Ahit'in en önemli kadın figürü olan Mecdelli Meryem'in itibarı II. Vatikan Konsili'nde iade edilmiştir. Nitekim 22 Temmuz

¹ Dölek, "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadının Konumu ve Rolü", 196.

² Dölek, "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadının Konumu ve Rolü", 197.

³ Ehrman, *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*, 254.

⁴ King, *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*, 151.

tarихinin Martha'nın kız kardeşi ya da İsa'nın günahlarını bağışladığı bir kadına değil, Mesih'in dirilişine şahitlik eden Mecdelli Meryem'e adanan kutsal bir gün olduğunun altı çizilmiştir.⁵

Yeni Ahit'te İsa, etrafındaki kadınlara da erkeklere davrandığı gibi hoşgörü ile yaklaşmıştır. Misal olarak İncillerde, günahkâr bir kadının İsa'ya güzel kokulu yağ sürmesi ve ağlaması üzerine, onun günahlarının bağışlandığı söylenmektedir. Aynı şekilde zina ile suçlanan bir kadının recmedilmesi esnasında İsa, "Aranızda kim günahsızsa ilk taşı o atsın." demiş ve sonrasında onu affetmiştir (Luka, 7/48-50; Yuhanna, 8/6-12). İsa'nın erkeklerden oluşan on iki havarisinin yanında kadınların da onunla seyahat etmesine izin vermesi ve kimi zaman onlardan yardım alması o dönemki Yahudi geleneğinde görülen cinsiyetçi yaklaşıma ters düşmektedir. Zira İsa, hem ilahi mesajları iletirken kadınları bu tip faaliyetlere dâhil etmiş hem de sosyal ilişkilerinde kapsayıcı bir tutum içerisinde tüm kesimden kadınlara fırsat eşitliği sağlamıştır.⁶

İlk Hristiyan cemaati içerisinde kadınların önemli bir yeri vardır. İsa'nın kadınlarla konuştuğu, onları dinlediği ve tebliği sırasında on iki havari ile birlikte kadınlara da görevler verdiği anlatılmaktadır. İncillere göre, İncil'i yaymak için çıktığı seyahatlerde İsa'ya bu kadınlar da refakat etmiş ve içten bir bağlılıkla ona misyonunda yardımcı olmuşlardır (Matta, 15/28; Luka, 23/49; Markos, 15/40-41). İsa, kadınlara verdiği değeri sadece sözleriyle değil davranışları ile de göstermiştir. Bazı araştırmacılara göre İsa, kadınlarla seyahat ederek ve onlara kendini ifade etme hakkı tanıyarak o dönemki kadın algısının çok ötesine geçmiştir.⁷ Bunun en güzel örneği şüphesiz Mecdelli Meryemdir. Apokrif kaynaklardan biri olan Meryem İncili'nde, Mecdelli Meryem'in diğer havariilere kıyasla İsa'nın öğretilerini anlamadaki başarısından övgü ile söz edilmektedir. Ancak Mecdelli Meryem'e itiraz eden havari Andreas ve Petrus, Mecdelli Meryem'in verdiği bilgilerin kurtarıcıya ait olmadığını düşünmektedirler. Hatta Petrus, İsa'nın sırlarını açıklamak için erkeklerin yerine bir kadını tercih etmesine anlam verememektedir.⁸ Kimi araştırmacılara göre, havari Petrus, burada Mecdelli Meryem'in açıkladığı öğretilere değil, ilahi gizemlerin erkek bir havari yerine bir kadın tarafından izah edilmesine itiraz etmektedir.⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere kadınlar, İsa'dan sonraki dönemlerde, Hristiyan cemaat içerisinde ilk dönemlerdeki gibi aktif ve etkin bir konuma bir daha gelememişlerdir.

2. PAVLUS'UN KADINLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yukarıda bahis konusu olan İsa'nın kadınlara olan olumlu tavrı, daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış kutsal metinlere yansımamıştır. Hususen de Yeni Ahit'te önemli yer tutan Pavlus'un çeşitli mektuplarında kadınlara karşı oldukça olumsuz bir algı dikkati çekmektedir. Pavlus'un mektuplarında kadının pasif ve erkeğe bağımlı bir hayat yaşamasının en doğrusu olduğu salık verilmektedir. Örneğin, Pavlus erkeğin kadın için değil, kadının erkek için yaratıldığını belirtmekte ve yine "Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek, Mesih'in başı da Tanrı'dır." (1.Korintliler, 11/8-10; 11/3) demektedir. Dolayısıyla burada Pavlus'un kadını Tanrı'dan insana doğru giden hiyerarşide en sona yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Yine bu sözlerle Pavlus'un, bir anlamda kadının Mesih ve Tanrıyla olan ilişkisinin erkek üzerinden gerçekleşebileceğini ifade ettiğini söyleyebiliriz.¹⁰

Pavlus mektuplarında kadınların erkeklerin önüne geçmemesini vurgulamakta ve erkeklere itaat etmesini dini bir vazife olarak görmektedir. Aynı zamanda Pavlus, kadınların sade giyinmelerini istemekte ve kilise içindeki ibadetler esnasında söz almasına şu sözlerle karşı çıkmaktadır:

"Kadınların da saç örgüleriyle, altınlarla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, sade giyimle, edepli ve ölçülü tutumla, Tanrı yolunda yürüdüklerini ileri süren kadınlara yaraşır biçimde, iyi işlerle süslenmelerini isterim. Kadın sükûnet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının

⁵ De Boer, *The Gospel of Mary: Beyond a Gnostic and a Biblical Mary Magdalene*, 4.

⁶ Dölek, "Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadının Konumu ve Rolü", 204-205.

⁷ Witherington, *Women and The Genesis of Christianity*, 111.

⁸ MacRae - Wilson, "The Gospel of Mary", 525-527.

⁹ Marjanen, *The Woman Jesus Loved: Mary Magdalene in The Nag Hammadi Library and the Related Documents*, 116.

¹⁰ Batuk, "İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak mı?", 21.

öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Ama doğum yapıp kurtulacaktır; yeter ki, sağduyuyla iman, sevgi ve kutsallıkta yaşasın.” (1. Timoteos, 2/9-15)

Pavlus’un bu ifadelerinden çıkarılacak bir sonuç da Hristiyan geleneğinde Havva’nın nezdinde kadının ilk günahın işlenmesinden sorumlu tutulan kişi olmasıdır. Ayrıca kadının bu günahının bedelini erkeğe kati surette itaat ederek ödeyeceği düşüncesi, kadınlar ve erkekler arasında büyük bir adaletsizlik meydana getirmiştir. Bu anlayış, evlilik kurumu içerisinde de kendine yer bulmuştur. Örneğin, Pavlus, “Ey kadınlar, Tanrı’ya bağlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağlı olun. Çünkü Mesih bedenini kurtarıcısı olarak kilisenin başı olduğu gibi, erkek de kadının başıdır. Kilise Mesih’e bağlı olduğu gibi, kadınlar da her durumda kocalarına bağlı olsunlar.” (Efesliler, 5/22-24) demektedir. Bu ifadelerde kadının, erkeğe mutlak itaatinin İsa Mesih’e bağlılıkla analogik bir şekilde ilişkilendirilmesi dikkate şayandır.¹¹

Bazı araştırmacılar, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında cemaati oluşturan kimselerin cinsiyet rollerine göre değil, iman ve adanmışlığa göre kabul gördüğünü iddia etmektedir.¹² Hatta Pavlus, Havva’nın dünyaya getirdiği günahın kefareti olarak gördüğü Meryem’e olan sevgi ve hürmetini sıklıkla ifade etmiştir. Yine Pavlus’un “(...) Vaftizde Mesih’le birleşenlerinizin hepsi Mesih’i giyindi. Artık ne Yahudi ne Grek ne köle ne özgür ne erkek ne dişi ayrımı var. Hepiniz Mesih İsa’da birsiniz. (...)” (Romalılara, 16/6; Galatyalılar, 3/27-29) diyerek kadın erkek eşitliğini savunan sözlerin de sahibi olması dikkat çekicidir. Pavlus’un mektuplarında örnekte olduğu gibi bir tezatlık görünse de Pavlus’un sözlerinin geneli incelendiğinde kadının ikincil plana itildiği bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

3. KİLİSE BABALARI, ORTA ÇAĞ VE KADIN

Hristiyanlıkta ilk yüzyıllarda kadınların cemaat içerisinde oldukça aktif olduğu bilinmektedir. Hatta Hristiyanlığın yayılmasına da öncülük eden “Tanrı’nın evi” olarak da anılan ev kiliselerine kadınların başkanlık ettiğinden bahsedilmektedir. Aynı zamanda ev kiliseleri farklı sosyal çevrelerden kadınların Hristiyan topluluğa eşit haklar içerisinde dâhil olmasına da hizmet etmiştir.¹³ İsa’ya inanan ve ona gönülden bağlı olan bu kadınlar, evlerini havarilerin çalışmalarına da açmışlardır. Onlar, bu şekilde cemaate hizmet etmekte ve muhtelif dini toplantılarda öncü görevler üstlenmişlerdir.¹⁴ Yine Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ortaya çıkan Markusçu ve Montanist bazı gruplar içerisinde hususen kadınların daha aktif olduğu âdeta bir peygamber gibi kabul gördüğü bilinmektedir. Ancak bu gruplar ilk dönem kilise babaları tarafından sıkça eleştirilmiş ve heretik kabul edilerek Hristiyan ortodoksisi tarafından dışlanmışlardır.

2. yüzyıldan 8. yüzyıla kadar uzanan Patristik yani kilise babaları döneminin, Hristiyanlıktaki kadın imgesinin teolojik arka planının şekillendiği önemli bir zaman dilimi olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan kilise babalarının bakış açılarının da Pavlus’un kadınlar hakkındaki görüş ve yorumlarından büyük oranda etkilendiği bilinen bir hakikattir. Genel olarak kilise babalarının kadına bakış açısının olumsuz olduğu söylenebilir. Onlara göre kadın, yeryüzüne günahı getiren ve erkeği baştan çıkarıcı bir varlıktır. Bazı araştırmacılara göre Orta Çağdaki bu anlayışın kökenleri Yunan felsefesine dayanmaktadır. Öyle ki, Hristiyanlığın ideolojik olarak hâkimiyet kurduğu bütün bir Orta Çağ dönemi boyunca kilise babaları, ölümlü bedeni ölümsüz ruhtan ayırmak ve insanı ruhla özdeşleştirmek için Yunan düalizminin terimleriyle düşüncelerini şekillendirmişlerdir. Pavlus ve Augustine gibi kilise babaları, kendi teorilerinde insan bedenini aşağılayan hiyerarşik düalizmlere ve özellikle de kadın bedeninin günahkârlığına merkezi bir yer vermişlerdir.¹⁵

Kilise babalarının yazılarında kadın, tüm kötülüklerin anası ve cehennemin kapısı olarak tasvir edilmiştir. Örneğin, Justin Martyr, İrenaeus, İskenderiyeli Clement, Origene ve Tertullian

¹¹ Kaval, “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”, 314.

¹² Ruether, Eleanor McLaughlin, *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Tradition*, 30-33.

¹³ Fiorenza, *In Memory of Her*, 175,177.

¹⁴ Harman, “Hristiyanlık’ta Kadın Algısı”, 60-61.

¹⁵ Kılıç, “Kutsal Meryem” Mi? “Lanetli Havva mı?: Mitoloji, Din ve Bilimde Kadın İmgesi Üzerinden Bir “Antichrist” Değerlendirmesi”, 12.

gibi ilk dönem kilise babalarına göre kadınlar, kendilerinden utanmalı ve sebep oldukları kötülüklerden dolayı sürekli bir ceza altında yaşamalıydılar. Kilise babalarının bu düşüncelerinin altında 'günahkâr Havva' motifi yer almaktadır. Mesela Justin'e ve Irenaeus'a göre Havva'ya karşın Meryem, İsa'yı bakire bir şekilde doğurarak, Havva'nın sebep olduğu günahı temizlemiştir.¹⁶ Bu anlamda her ne kadar Havva'nın antitezi olarak Meryem imgesinin temellerini Pavlus'un görüşlerinde bulmak mümkünse de asıl bu düşüncüyü geliştirenlerin kilise babaları olduğunu söyleyebiliriz.

Örneğin, Tertullian için kadınlar; Havva temsilinde olduğu gibi kötü, baştan çıkarıcı ve erkekler için ezeli birer tehlikedir:

"Her biriniz birer Havva olduğunuzu bilmiyor musunuz? Tanrı'nın siz kadınlar için söyledikleri bu çağda da geçerli: Suç da böyle devam edecek. Siz şeytanın kapısını açtınız: Siz yasak meyvenin mührünü açtınız: Siz ilahi yasayı ilk çiğneyensiniz: Şeytanın hücum edemediği erkeği ikna eden sizlersiniz. Siz bir çırpıda Tanrı'nın imgesi olan insanı tarumar ettiniz. İlahi emri terk etmenize gelince bu, ölümdür. Tanrı'nın oğlu bile ölmek zorunda kaldı. Ve hala kendinizi ve elbisenizi süslemeyi mi düşünüyorsunuz?"¹⁷

Havva'nın günah ve şehvetle ilişkilendirilmesi diğer kilise babaları tarafından da devam ettirilmiştir. Mesela, Chrysostom, Pavlus'un "Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum; sakın olsun." (1.Timoteos, 2:12) sözünü söylemesinin sebebini Havva'nın ilk başta Âdem'e kötülüğü öğretmesine dayandırmaktadır.¹⁸ St. Ambroise şöyle demektedir: "Âdem, Havva tarafından günaha sürüklenmiştir. Yoksa Havva, Âdem tarafından değil. Kadının, günaha sürüklediği erkeği hükümler olarak kabul etmesi haklı olacaktır." Yine kilise babalarından Jerome de evliliği hata olarak görür ve bakireliğin yüce bir makam olduğunu vurgular. O, kızı rahibe olan bir kadına: "Kızınız bir asker değil İsa'nın karısı olduğu için kızıyor musunuz? O, size yüksek bir onur bağışladı; siz şimdi Tanrı'nın kaynanası oluyorsunuz." demektedir.¹⁹ Bu açıdan günahkâr Havva'nın antitezi olarak Bakire Meryem vurgusunda olduğu gibi, hususen 4. yüzyılda kilise babaları için bakirelik, Tanrı'ya yaklaşımları için tüm kadınlara sunulmuş bir idealdir. İlk dönem kilise babaları yazılarında ısrarla bu hususu vurgulamışlardır. Aynı zamanda 2. yüzyılda yaşamış, apokrif kaynaklarda kendisinden bir azize ve şehit olarak bahsedilen Pavlus'un öğrencisi olan efsanevi kahraman 'Thecla' da çoktan bu idealin gerçekleşmesini temin etmiştir. Thecla figürü yalnızca bakireliğe değil, saçlarını kestirip erkek kıyafetleri giydiği şeklindeki anlatımları ile kadınları asketizme de davet etmektedir.²⁰

Ünlü kilise babalarından olan Augustine (MS 354-430), kendisinden önceki kilise babalarının görüşlerini bir adım daha ileri taşımıştır. *Confessiones* (İtiraflar) adlı eserinde Augustine'e göre kadın, tek başına Tanrı'nın suretini temsil edemezken ancak eşi ile birlikte Tanrı'nın suretini temsil eder. Kadın erkekten yaratılmıştır ve erkeğin kontrolü altında olmalıdır. Kadın ve erkek yalnızca üremek için bir araya gelebilir.²¹ Yine kadınları erkeğin yardımcısı olarak gören Augustine'e göre Tanrı'nın kadını yaratmaya karar vermesindeki tek geçerli nedeni neslin devamıdır.²² Augustine'in kadına bakış açısını yansıtan bu olumsuz ifadeleri kendisinden sonraki kilise babalarını da oldukça etkilemiş ve Orta Çağ boyunca da aynı anlayış sürdürülmüştür. K. Armstrong'a göre Hristiyanlık özünde kadınlarla ilgili olumlu imgelere sahipken, Augustine zamanında kadın düşmanı bir eğilime evrilmiştir. Öyle ki Augustine, kadınların yegâne fonksiyonunun cinsel bir hastalık gibi ilk günahın etkilerini sonraki nesillere aktaran çocuklar yetiştirmek olduğunu belirtmektedir. Yine ona göre hangi sosyal statüye sahip olursa olsun her

¹⁶ Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", 62.

¹⁷ Tertullian, "On The Apparel of Women" (Erişim 23 Aralık 2021).

¹⁸ Miller, *Women in Early Christianity*, 30.

¹⁹ Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", 63-64.

²⁰ Miller, *Women in Early Christianity*, 9-10.

²¹ Ruether, "Augustine: Sexuality, Gender and Women", 55, 58-61.

²² Sawyer, *Women and Religion in The First Christian Centuries*, 152.

kadının 'Havva'nın' bir yansıması olduğu unutulmamalıdır. Hatta Armstrong'a göre, Batı Hristiyanlığı bu nevroitik kadın düşmanlığından hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulamamıştır.²³

5. yüzyıl ve 15. yüzyılları arasındaki uzun bir zaman dilimini kapsayan Orta Çağ, Hristiyan kadınların temel haklarından mahrum oldukları bir dönemi ifade etmektedir. Kadınlar bu dönemde pek çok alanda erkeklerle eşit haklara sahip değillerdir. Orta Çağda kadınlar, sosyal hayattan uzaklaştırılmalarının sonucunda manastır hayatına yönelmiş ve manastırlar zamanla yaygınlaşmışlardır. Zira manastırlar, Orta Çağ da kadınların eğitim alabilecekleri, kendilerini geliştirebilecekleri tek yer olarak takdim edilmiştir. Hatta zamanla bu manastırlar içerisinde sosyal ve politik anlamda güç sahibi olan bazı etkili rahibeler öne çıkmıştır.²⁴

6. ve 7. yüzyıllarda kadınların kiliselerde aktif bir biçimde faaliyet yürütmesi her ne kadar sınırlandırılmış olsa da kadınlar manastır kurmaya devam etmişlerdir. Nitekim manastırlar Hristiyanlığın yayılması ve yeni toprakları tarıma açmanın yanı sıra dinî eğitim ve öğretim merkezi işlevi de görmüştür. Manastırlarda kadınlar idari görevler üstlenmiş, siyasi anlamda önemli mertebelere yükselebilmişlerdir. Örneğin, 10. yüzyılda İngiltere'de rahibeler siyasi nüfuz kazanmış, Almanya'da ise baş rahibeler kendileri adına para bile bastırmışlardır. Ancak 11. yüzyıldan sonra kiliselerde büyük değişimler meydana gelmiş ve rahiplere evliliğin yasaklanması gibi kadınlar da kiliselerdeki önceki lider pozisyonlarından ayrılmak durumunda kalmışlardır.²⁵

Orta Çağda kadınlar için manastır hayatı ve rahibeliğin bu denli yaygınlaşmasında kilise babalarının kadınlar için bakireliği bir ideal olarak sunmasının yansımaları mevcuttur. Yine bu çağda evliliğin de bütün hakların kocaya devredildiği hem sosyal hem de dinî bir bağ olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Bu da o dönemki kadın manastırlarının sayılarını arttırmıştır. Zira sadece bir manastıra kaçıp oradaki bakirelik ve dulluk yaşamına katlanan ya da Tanrı'nın kutsal kadınları olarak evde kalan kadınlar, evlilik endişesinden kurtulabilmişlerdir. Merovenj vakayinameleri ve aziz biyografileri, bakirelik ve cinsel perhizle ilgili hikâyelerle doludur. Maruz kaldıkları cinsel çifte standart, çocuk doğurma korkusu ve bazı durumlarda kocaların acımasızlığı da kadınları evlilikten ve yeniden evlenmekten sakınmaya ve dolayısıyla rahibeliğe teşvik etmiştir.²⁶

Bunun yanında, 13. yüzyıldan itibaren kilise, bazı kadınları şeytanla birlikte olmakla ve halkı günaha ve fuhşa yönlendirmekle itham etmeye başlamıştır. Cadılıkla suçlanan yalnızca kadınlar değildir. Onların eşleri ya da yardımcıları olan erkekler de ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bazı kadınlar yakılarak öldürülmüşlerdir. Kilisenin cadı avları, kadınların Orta Çağda maruz kaldıkları zulmün boyutunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kimi araştırmacılara göre, kadınların şeytan ve büyü ile yakın ilişkisinin bulunduğu ve buradan hareketle her kadının potansiyel bir cadı olduğu düşüncesi, Batılı Hristiyan geleneğinde kendisine uzun süre yer bulmuştur. Bu düşünce yapısı 17. yüzyılın sonuna kadar sürmüştür. Kötülük güçleri bahsedilen bu büyücülerin hem insanoğluna hem de Tanrı'ya zarar verme yeteneğine sahip olduğuna inanılmıştır. Salgınlar, kötü hasat ve çocuk ölümleri gibi birçok olumsuz hadiseden cadı olarak nitelendirdikleri bu kadınları sorumlu tutmuşlardır.²⁷

4. GÜNAHKÂR HAVVA VE ANTİTEZİ MERYEM

Hristiyan teolojisinde Havva ile ilgili üç temel öğreti mevcuttur. Birincisi, Kitab-ı Mukaddes'te "Tekvin" bölümünde yer aldığı üzere Âdem'in ihtiyaçları için yine Âdem'den yaratılmasıdır. Bu anlatımda kadınların ikincil bir cinsiyet olduğu vurgusu bulunmaktadır. Nitekim Pavlus'un mektupları da kadının konumunu bu şekilde tanımlamaktadır. Hatta Pavlus'a göre Havva yalnızca ikincil bir cinsiyete sahip değil, aynı zamanda itaatsizliği ile Âdem'den ayrılan ve artık Tanrı'nın suretini temsil etmeyen birisidir. İkincisi ise, Havva'nın yasak meyveyi yeme eylemi ile düşüşe neden olması yani onun dünyaya günahı getirmedeki özel sorumluluğudur. İlk

²³ Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, 171-172.

²⁴ Walter, "Middle Ages", 1/221-222.

²⁵ Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", 65.

²⁶ Wemple, "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar", 182-183.

²⁷ Sallman, "Cadılar", 420, 422.

kadın Havva'nın bu eylemi ile tüm kadınlar da günahın yaratıcısı olarak düşünülmüştür. Üçüncü husus ise, Meryem'in tam karşısına konumlandırılmasıdır. İkinci Havva olarak Meryem figürü her ne kadar Yeni Ahit'te açıkça yer almasa da kilise babalarının metinlerinde bu tipolojii destekleyen ifadeler yer almaktadır.²⁸ Bu açıdan Hristiyanlıkta kadının konumunu anlamının tüm kadınların temsilcisi olarak görülen 'Havva' figürünü anlamaktan geçtiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

"Günahkâr Havva" imgesinin örneklerinin esasen Hristiyanlık öncesi pek çok dini mitolojik anlatının içerisinde yer alması dikkat çekicidir. Örneğin, Havva figürü Yunan mitolojisindeki ilk günahı işleyen Pandora ile benzer özellikler taşımaktadır. Tıpkı dokunmaması tembihlenen kutuyu açan Pandora gibi, "Tüm yaşayanların annesi" ismini alan Havva da yasak meyveden yiyerek dünyaya ahlaksızlığı ve kötülüğü getirmekle suçlanır. Hatta Zeus da Yahve gibi kadın aracılığıyla insanlığı cezalandırmaktadır.²⁹ Hristiyan geleneğinde ise "Günahkâr Havva" betimlemesi Kitab-ı Mukaddes'te yer alan yaratılış anlatısında Havva'nın yasak meyveden yemesi eyleminin yorumlarına dayanmaktadır. Oysa bugün birçok feminist teolog bu yorumları sorunlu bulmaktadır. Örneğin, M. P. Korsak'a göre olayın geçtiği bahçede aslında hiçbir günah yoktur. Yasak meyveyi yemek suretiyle Havva, hayatın iyi ve kötü olarak temsil ettiği her şeyi epistemik anlamda insanoğlunun hayatına kazandıran bir aracı konumundadır. Bu anlamda feminist teologlar Havva'nın iftiraya uğradığını düşünmektedirler.³⁰ Havva'nın Kitab-ı Mukaddes yorumlarında günah ve ölümle ilişkilendirilmesi Pavlus'dan itibaren Hristiyan teolojisinde daha da genişletilen bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Pavlus Yeni Ahit'te "...Sizleri pak bir kız olarak tek bir ere Mesih'e arz etmek üzere nişanladım. Fakat yılanın Havva'yı kurnazlığı ile aldattığı gibi sizin fikirleriniz de bozulup Mesih'e olan sadelik ve temizlikten ayrılır diye korkuyorum." (2.Korintliler, 11/2-3) sözleriyle onu 'teolojik itaatsizliğin' bir temsili olarak takdim etmektedir.³¹ Augustine, Ambrose ve Tertullian gibi kilise babalarına göre kadınlar sadece ilk günahın değil, hatta İsa'nın ölümünden de sorumludurlar.³² Yani kadınlar bu anlayışa göre aynı dine mensup insanlar içerisinde adeta bir "öteki" ye dönüştürülmüşlerdir.

2. yüzyıldan itibaren Meryem, Hristiyan kurtuluş teolojisi açısından önemli bir yere konumlanmıştır. Meryem'in bu konumu temelde Pavlus'un mektuplarında İsa'yı ikinci Âdem olarak tasvir etmesine dayanmaktadır.³³ Nitekim Pavlus bir mektubunda, "Zira mademki ölüm insan vasıtası ile geldi, ölümlerin kıyamı da insan vasıtası ile oldu. Çünkü nasıl hepsi Âdem'de ölüyorsa, öylece hepsi Mesih'te diriltileceklerdir." (1.Korintliler, 15/21-22) ifadelerini kullanmaktadır. Dolayısıyla Hristiyan geleneğine göre, nasıl Âdem'in getirdiği yıkımı onaran İsa ise, Havva'nın günahlarını da temizleyen İsa'yı bakire bir şekilde doğuran Meryem'dir. Bu nedenle İsa ikinci Âdem, Meryem de ikinci Havva olarak nitelendirilmiştir.³⁴ Aynı anlayış sonraki yüzyıllarda Kilise Babaları tarafından da devam ettirilmiştir. Örneğin, kilise babalarından Epiphanius (315-403), yaşayanların gerçek annesinin Havva değil, Meryem olduğunu ileri sürmektedir. Hatta Theodotus (ö.446), Meryem'in Havva'nın bir antitezi olmaktan öte gerçek manada onun kurtarıcısı olduğu görüşündedir.³⁵

Hristiyan kurtuluş teolojisine göre, İsa'nın insanlığın günahları için büyük bir kefarete ödemesi nedeniyle insanlar artık Tanrı'nın çocukları haline gelmiştir. İnsanlığın günaha bulaşması Âdem ile başlamış ancak İsa'nın fedakârlığı ile Tanrı'nın inayetine ve kutsallığına mazhar olmuştur. Yani Âdem'le ölümü tadan insanoğlu, İsa vasıtasıyla yeniden hayat bulmuştur. Dolayısıyla İsa'nın annesi Meryem, ölümlerinin annesi Havva'nın tam karşısında dirilerin annesi olmaya hak kazanmıştır.³⁶ Tüm kadınlar Havva'dan devraldıkları günahlardan Tanrı'nın annesi

²⁸ Sawyer, *Women and Religion in The First Christian Centuries*, 150-155.

²⁹ Baring, - Cashford, *The Myth of The Goddess: Evolution of An Image*, 516.

³⁰ Korsak, "Havva Kötü Mü Yoksa İftiraya Mı Uğradı?", 280.

³¹ Miller, *Women in Early Christianity*, 289.

³² Sawyer, *Women and Religion in The First Christian Centuries*, 155.

³³ Ruether, *Goddess and The Divine Feminine*, 150.

³⁴ Smith, *Mary's Part in Our Redemption*, 40.

³⁵ Miller, *Women in Early Christianity*, 292.

³⁶ Smith, *Mary's Part in Our Redemption*, 38-41.

Meryem aracılığıyla temizlenmişlerdir. Şeytan Havva'ya kötülük getirmiş, Cebrail ise Tanrı'dan Meryem'e masum ve temiz bir annelik ihsan etmiştir. ³⁷ Örneğin, Baring ve Cashford, Neşideler Neşidesinde yer alan "(...) Kız kardeşim kapalı bir bahçedir, kapalı bir kaynaktır, mühürlenmiş pınardır." (Neşideler Neşidesi, 4/12) şeklindeki anlatımın Meryem'in saf rahmine işaret ettiğini düşünmektedirler.³⁸

Eliade'a göre Hristiyanlıkta ikinci Âdem olarak İsa Mesih, insanlığı günahlarından kurtarmak için Âdem'in hayat döngüsünü takip etmektedir. Dolayısıyla Âdem günahkâr ve fani olan insanlığın bir prototipi iken, İsa ise yaratıcıdır ve sonsuzluk vaadiyle kutsiyete gark olmuş yeni bir insanlığın muhteşem bir temsilidir.³⁹ Bunun yanında, ikinci Havva'nın hem Meryem hem de kilise olarak telakki edilmesi dikkat çekicidir. Nitekim ölüm ve günahın dünyaya girişinin ilk müsebbibi olan eylem Havva'nın itaatsizliğidir. İkinci Havva olarak görülen kilise de Havva'nın uyuyan Âdem'den neşet etmesi gibi, çarşıta ölüme uyuyan ikinci Âdem olarak İsa'dan neşet etmiştir. Yani Meryem ve kilise kurutuluş öğretisinde önemli bir konuma sahip olmuşlardır.⁴⁰

Havva'nın günahın kaynağı ve kıskırtıcısı olması Meryem'i giderek daha da benzersiz bir statüye yükseltmiştir.⁴¹ Öte yandan insanlık için cinselliğin günahı, günahın da ölümü getirdiği düşüncesi çok eskiden beri var olan bir olgudur. Hristiyan sembolizmde de bu döngü ile sık sık karşılaşmaktadır.⁴² Bazı araştırmacılar bu olguya farklı bir bakış açısı getirmektedir. Örneğin J. Campbell'e göre, düşünüş ve kurtuluş birbirinden ayrı düşünemeyeceğimiz iki unsurdur. Hatta ona göre insanlar olarak dünya hayatını Tanrı'ya değil, Âdem ve Havva'ya borçluyuz. Düşüş, kurtuluş için gereklidir ve daha iyi bir günün gelmesini müjdelemektedir.⁴³ Pavlus, Romalılara Mektubu'nda "Çünkü Tanrı, hepsine merhamet etsin diye, hepsini itaatsizlik içine kapadı." (Romalılar, 11/32) demektedir. Bu düşüncenin Hristiyan edebiyatı ve sanatına da yansıdığını müşahade ederiz. Çeşitli ikonalarda İsa'nın cehennemden çekip aldığı ilk insanın Âdem olması çok çarpıcıdır. Nitekim Türkiye'deki pek çok kilisede bu tasvirin örnekleri mevcuttur.⁴⁴

431 Efes Konsili'nde Meryem'e "Theotokos" (Tanrı doğuran/taşıyan) unvanı verilerek Meryem'in sadece anneliği üzerine odaklanılmamıştır. Aynı zamanda enkarnasyona vurguda bulunularak onun kurtuluş tarihindeki kozmolojik rolü de ön plana çıkartılmıştır.⁴⁵ Dolayısıyla Havva ve Meryem, Mesih'in kurtuluş eylemini gerçekleştirmesindeki iki önemli karakterdir. İki önemli kadın figürü olarak Havva'nın ve Meryem'in eylemleri tüm insanlığı etkilemiştir. Havva'nın Tanrı'ya olan itaatsizliği ile düşüş ve ölüm gelirken, Meryem'in itaati ile insanlığa ölümsüzlük bahşedilmiştir.⁴⁶ Yine, resmî kilise dokümanları Meryem'in bakireliği, sadakati ve öz verisinden övgüyle bahsetmektedir. Kiliselerde sıklıkla Meryem'e dua edilir. Orta Çağ sanatı ve mimarisi Meryem'in konumunu yüceltmiş, ona ithafen pek çok katedral inşa edilmiştir. Sanatsal temsillerinde de günahsızlığı ve anneliği ön plana çıkarılan Meryem, âdeta tüm Hristiyan kadınlarına ideal bir model olarak sunulmuştur.

Öte yandan Hristiyanlıkta Meryem'in Havva'nın antitezi olarak görülmesi bazı araştırmacılar tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir. Örneğin T. Beattie, Meryem ve Havva arasındaki ilişkinin Hristiyan kadın algısını şekillendiren düalizmin kaynağı olduğunu belirtmektedir. Çünkü bir tarafta ilk kadın Havva, yasak meyveyi yiyerek insanlığın düşüşüne ve ölümüne neden olan itaatsiz bir bakireyi temsil ederken, antitezi olan Meryem ise, bakire doğum ile insanlığa can veren itaatkâr bir bakire olarak sunulmaktadır. Yani Hristiyan kadınına bu iki figür arasında yaptıkları tercih doğrultusunda şekillenen bir değer biçilmektedir.⁴⁷ Hatta bazı

³⁷ Gezgin, *Sanatın Mitolojisi*, 156.

³⁸ Baring, - Cashford, *The Myth of The Goddess: Evolution of An Image*, 538.

³⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II*, 461.

⁴⁰ Vollert - Jelly, "Mary Blessed Virgin, II (In Theology) Part 3: Mary and The Church", 255.

⁴¹ Sawyer, *Women and Religion in The First Christian Centuries*, 157.

⁴² Warner, *Alone of All Her Sex: The Myth and The Cult of The Virgin Mary*, 51.

⁴³ Campbell, *Batı Mitolojisi, Tanrının Maskeleri*, 106-110.

⁴⁴ Gezgin, *Sanatın Mitolojisi*, 130.

⁴⁵ Miller, *Women in Early Christianity*, 291.

⁴⁶ Ruether, *Goddess and The Divine Feminine*, 150.

⁴⁷ Beattie, "Mary: Feminist Perspectives", 5755.

araştırmacılara göre de bu ikilemde bırakılan kadın, yalnızca erkeğin karşıtı olmakla kalmayıp, kendi kendisine karşı da günahkâr Havva ve kutsal Meryem Ana olarak kutuplaştırılmaktadır.⁴⁸

SONUÇ

Hristiyanlık tarihi boyunca kadının gerek kutsal metinlerde gerek kilise öğretilerinde gerekse de sosyal hayatta ikincil plana itildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Ancak bu algının temelleri, Hristiyan kültürünün üzerine bina edildiği Roma devletinin sosyo-kültürel yapısında zaten mevcuttur. Kaldı ki, yüzyıllar boyunca Roma'nın baskıcı yönetimi altında yaşamış olan Hristiyanlar, Romalıların din ve dünya anlayışından son derece etkilenmişlerdir. Hristiyanlıktaki kadın algısını etkileyen ikinci önemli husus ise Yahudi dininin kadına bakış açısıdır. Söz konusu olumsuz kadın telakkisinin ilk dayanağı Tanah'ın "Tekvin" bölümünde yer alan yaratılış hikâyesidir. Hem Yahudi hem de Hristiyan geleneğinde, kadınların erkeklere kıyasla ikincil bir konumda oldukları açıkça belirtilmiştir. Dolayısıyla ortaya çıkan kadın imgesinde en temel sorunun daha en baştan yaratılış hikâyesinde kadının konumlandırıldığı yer olduğunu söylemek mümkündür.

Feminist teologların Kitab-ı Mukkaddes'te kullanılan din dilinin oldukça problemliliğini savunduğu pek çok araştırması mevcuttur. Bu araştırmacılara göre, Hristiyan kutsal metinlerinde kadınların kenara itilmesi tarihsel gerçeklerle ilişkili değildir. Bu durum Hristiyanlığın sonraki yüzyıllarında değişen bir takım ideolojik müdahalelerin bir ürünüdür. Örnek verecek olursak, Hristiyanlığın ilk yüzyıllarına kadar geri giden bazı apokrif kaynaklarda örneğin Nag Hammadi Literatürü'nde insanın yaratılışı ve Havva figürünün gnostik yorumu Yahudi ve Hristiyan geleneğinden çok farklıdır. Bu metinlerin bazılarında Havva'nın şahsında tüm kadınların yüceltilmesi ve Havva'nın, Âdem'e kurtarıcı bilgiyi getiren, ona farkındalık kazandıran bir eğitmen olarak üstün bir konuma yükseltilmesi dikkate şayandır. Ancak bu gibi metinler Hristiyan ortodoksisine dâhil edilmemiş, heretik kabul edilerek dışlanmışlardır.

Öte yandan yaşadığı dönemi dikkate alacak olursak İsa'nın kadınlara yönelik sözleri ve davranışları oldukça olumludur. Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında kadınlar cemaat içerisinde oldukça aktif rollere sahiptirler. Hatta kurdukları ev kiliselerinin aracılığıyla Hristiyanlığın yayılmasına öncülük etmişlerdir. Bunun aksine Pavlus'tan itibaren kadına bakış açısının menfi anlamda büyük bir değişime uğraması dikkat çekicidir. Aslında Pavlus'un yaşadığı dönemde de kadınlar cemaat içerisinde aktif roller üstlenmişlerdir. Ancak çalışmamızda belirtildiği gibi Pavlus'un mektuplarında yer alan bazı görüşleri, daha sonrasında kilise babalarının beyan etmiş oldukları fikirleri ve kilisenin uygulamaları Hristiyanlıktaki olumsuz kadın tasvirini ve anlayışını besleyen kaynaklardır. Pavlus'a ve kilise babalarına göre kadın hem ikincil konumda hem de denetim altında tutulması gereken günaha meyilli bir varlıktır. Kilise'nin Orta Çağ boyunca kadına yönelik tutumu da bu anlayıştan son derece etkilenmiştir.

Hristiyanlık tarihi boyunca Tanah'ta yer alan yaratılış hikâyesi referans alınarak insanoğlunun düşüşüne neden olduğu için Havva ve onun nezdinde tüm kadınlar âdeta bir günah keçisi haline getirilmiştir. Öte yandan Tanrı'nın annesi Meryem de Havva'nın antitezine dönüştürülerek yüceltilmiştir. Dolayısıyla Hristiyan kadını için iki tip model sunulmuştur. Kadınların kurtuluşu da günahkâr Havva ve Bakire Meryem düalizmi içerisinde yerleştirilmiştir. Bu hususta mezhepler arasında farklılıklar olmakla birlikte genel anlamda Hristiyan kadını iman, iffeti ve kocasına itaati oranında değer görmüştür. Din eğitimi ve din hizmetlerine katılım da sınırlı da olsa kadınlara yer ayrılmıştır. Ancak Hristiyan kadınlar hak ettiği değeri görememiş, vazifelerinin daha çok neslin devamı, annelik ve ev işleri olduğu vurgulanmıştır.

Sonuç olarak, bir dinî gelenek içerisinde mevcut kutsal metinlerin dili, teolojik öğretiler ve dini öncülerin bu öğretileri yorumlamaları sonucunda ortaya koymuş oldukları kadın imgesi son derece önemlidir. Nitekim Hristiyanlıkta başta Pavlus ve onun düşüncelerinden etkilenen kilise babaları kadınların rollerini çoktan belirlemişlerdir. Bu nedenle kadınlar, sosyal ve kültürel

⁴⁸ Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, 139.

hayatta kendilerine sunulan bu ideallerin ve kalıpların dışına yüzyıllarca çıkamamışlardır. Örneğin, bir taraftan kendilerine ideal olarak sunulan ve bir anlamda dayatılan günahsız “Bakire Meryem” figürü eşliğinde birçok kadın manastır hayatını tercih etmek zorunda bırakılmıştır. Bir taraftan da günahkâr Havva’nın mirasını devralan kızları olarak sürekli baskı altında tutulmuşlardır. Dolayısıyla teolojik anlamda oluşturulan bu algının, kilisenin kadınları denetim altında tutmasına da hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Hristiyan toplumlarda kadını âdeta kendi öz benliğine karşı kutuplaştıran bu anlayış yüzyıllar boyunca devam etmiş; kadınlar bu baskılardan kurtulabilmek için çok uzun yıllar mücadele etmek zorunda kalmışlardır.

KAYNAKÇA

- Armstrong, Karen. *Tanrı'nın Tarihi*, çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu. Ankara: Ayraç, 1998.
- Baring, Anne. - Cashford, Jules. *The Myth of The Goddess: Evolution of An Image*. London: Arkana Penguin Books, 1993.
- Batuk, Cengiz. “İsa Mesih Kadınları da Kurtaracak Mı?” *Dini Araştırmalar* 11/31 (2008), 19-48.
- Beattie, Tina. “Mary: Feminist Perspectives”. *The Encyclopedia of Religions* (second edition). ed. Lindsay Jones. 9/5755-5756. New York: Macmillian, 2005.
- Berktaş, Fatmagül. *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis, 2000.
- Campbell, Joseph. *Batı Mitolojisi, Tanrının Maskeleri*. çev. Kudret Demiroğlu. Ankara: İmge, 2003.
- De Boer, Esther A. *The Gospel of Mary: Beyond a Gnostic and a Biblical Mary Magdalene*. London: T & T Clark, 2004.
- Dölek, İlbey. “Feminist Kristoloji Bağlamında Yeni Ahit Metinlerindeki Kadının Konumu ve Rolü”. *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2019), 190-208.
- Ehrman, Bart D. *Peter, Paul, and Mary Magdalene: The Followers of Jesus in History and Legend*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Eliade, Mircea. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II*. çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kabalıcı, 2003.
- Fiorenza, Elisabeth S. *In Memory of Her*. New York: Crossroad, 1994.
- Gezgin, İsmail. *Sanatın Mitolojisi*. İstanbul: Sel, 2008.
- Harman, Ömer Faruk. “Hristiyanlık'ta Kadın Algısı”. *Kuran ve Kadın Sempozyumu*. 57-70. Ankara: TDV Kadın Faaliyetleri Merkezi, 2010.
- Kaval, Musa. “İlahi Dinlerde Kadının Kıymet Problemi”. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi* 55 (2016), 306-324.
- Kılıç, Aylın. “Kutsal Meryem” Mi? “Lanetli Havva Mı?: Mitoloji, Din ve Bilimde Kadın İmgesi Üzerinden Bir “Antichrist” Değerlendirmesi”, *IDEA* 2/1 (2010).
- King, Karen L. *The Gospel of Mary of Magdala: Jesus and the First Woman Apostle*. California: Polebridge, 2003.
- Korsak, Mary Phil. “Havva Kötü Mü Yoksa İftiraya Mı Uğradı?”, çev. Cengiz Batuk. *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (2011), 279-293.
- Kitâb-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, 2001.
- MacRae, George W. - Wilson, R. McL. “The Gospel of Mary”. *The Nag Hammadi Library in English*. Ed. J. M. Robinson. 523-527. San Francisco: Harper & Row, 1988.
- Marjanen, Antti. *The Woman Jesus Loved: Mary Magdalene in The Nag Hammadi Library and the Related Documents (Nag Hammadi and Manichaean Studies)*. ed: J. M. Robinson & H. J. Klimkeit. Leiden: E.J. Brill, 1996.
- Miller, Patricia Cox. *Women in Early Christianity*. Washington: The Catholic University of America Press, 2005.

- Ruether, Rosemary Radford. "Augustine: Sexuality, Gender and Women". *Feminist Interpretations of Augustine*. ed. Judith Chelius Stark. 47-67. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 2007.
- Ruether, Rosemary Radford. *Goddess and The Divine Feminine*. California: University of California Press, 2005.
- Ruether, Rosemary Radford.-McLaughlin, Eleanor. *Women of Spirit: Female Leadership in the Jewish and Christian Tradition*. Oregon: Wipf & Stock, 1998.
- Sallman, Jean Michel. "Cadılar". *Kadınların Tarihi*. çev. Ahmet Fethi. ed. George Duby, Michelle Perrot. 3/42432. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993.
- Sawyer, Deborah F. *Women and Religion in The First Christian Centuries*. London: Routledge, 2003.
- Smith, George D. *Mary's Part in Our Redemption*. London: Burns Oates & Washbourne Ltd., 1938.
- Tertullian, "On The Apparel of Women". Erişim 23 Aralık 2021. <https://www.newadvent.org/fathers/0402.htm>
- Vollert, C. O. - Jelly, F.M. "Mary Blessed Virgin, II (In Theology) Part 3: Mary and The Church". *New Catholic Encyclopedia*. ed. Berard L. Marthaler. 9/254-258. Washington: Thomson Gale, 2003.
- Walter, Katherine Clark. "Middle Ages". *Encyclopedia of Women in World Religions*. ed. Susan De-Gaia. 1/221-223. California: ABC-Clio, 2019.
- Warner, Marina. *Alone of All Her Sex: The Myth and The Cult of The Virgin Mary*. London: Quartet Books, 1978.
- Wemple, Suzanne Fonay. "Beşinci Yüzyıldan Onuncu Yüzyıla Kadınlar". *Kadınların Tarihi*. çev. Ahmet Fethi. ed. George Duby, Michelle Perrot. 2/ 167-195. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.
- Witherington, Ben. *Women and The Genesis of Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

STRUCTURED ABSTRACT

Gender language in the sacred texts is very important. Because this language also affects the social and cultural structure of that religion. In the sacred texts, the image of woman is generally used in a way that can have negative meanings. Especially there are many examples of these negative expressions in the Christian scriptures. In these texts, the woman is largely subordinate and is often characterized by evil and sin. In this sense, in our study, it is aimed to make both historical and theological analyzes based on the New Testament and the view of the church fathers.

In this respect, the figure of Eve is of great importance. Because Eve is the original sinner and the prototype of all women. According to Christian thought, Mary, mother of Jesus, played a major role in cleansing Eve's sin. Just as a woman committed the original sin, it is also a woman who saves humanity from that sin. Therefore, the images of Eve and the Virgin Mary represent two extreme understandings of women in Christian literature. So much so that, just as Jesus was described as the second Adam, Mary was also described as the Second Eve. In fact, this idea is based on Paul's depiction of Jesus as the second Adam in his letters. It was further developed by the church fathers in the following centuries. In this sense, Mary, who conceived from the Holy Spirit and gave birth to the savior Jesus, has been presented as an ideal to women throughout Christian history.

On the other hand, all women were oppressed by the church under the sinful Eve motif, which was held responsible for original sin throughout the history of Christianity. On the other hand, Virgin Mary was presented as the ideal woman, and virginity was encouraged to women, and this situation led to the spread of monasteries. In fact, when we look at the early periods of Christianity, it is seen that women assumed much more active roles compared to the later periods.

In fact, if we take into account the period in which he lived, the words and actions of Jesus towards women are quite positive. We can easily say that there was negative perception towards women, especially within the framework of Paul's views on women and the thoughts of church fathers in later periods.

As a result, throughout the history of Christianity, all women were turned into scape goats in the eyes of Eve and her, as they caused the fall of mankind by taking the creation story in the Tanakh as reference. On the other hand, Mary, the mother of God, was also glorified by being transformed into the antithesis of Eve. Therefore, two types of models are presented for the Christian woman. The salvation of women is also embedded in the dualism of the sinful Eve and the Virgin Mary. The Christian woman was valued in proportion to her faith, chastity and obedience to her husband. This understanding, which polarizes women against their own self in Christian societies, has continued for centuries; Women had to struggle for many years to get rid of this pressures.